

La memòria del PEN. El centenari

Construir i reconstruir la memòria del passat és construir i reconstruir els perfils de la vida viscuda. I de tot el que acompanya aquesta vida. Un exercici de memòria reobra el temps i permet retrobar-nos i transitar en un espai llunyà i poc precís que cal redibuixar. I aquest dibuix sempre defineix i clarifica.

Se m'ha demanat un text que acompanyi aquesta magnífica, i dir magnífica és dir molt poc, edició de la Història del PEN Internacional. Tenir l'original a les mans, llegir i valorar l'índex, i entrar a fons en el contingut dels seus capítols ha estat i ha motivat una sensació concreta i determinant que és la que m'agradaria poder transmetre. No és la voluntat de síntesi del que el llibre ja explica en el seu text i mostra en la seva brillant i rica documentació gràfica. No, no és tant el testimoni de tot el que exemplifica el llibre, que és molt i visible, si no el que aquest testimoni no pot dir, amaga i mai no sabrem.

L'emergència de qualsevol història està plena de les forces ocultes que la mouen i la fan possible. Sovint, quasi sempre, son idees. Les idees com a motor de la història. Com a constructores si son positives i, malauradament, quan son antitètiques, també destructores de qualsevol possible projecte que vulguem portar a terme. La idea construeix ideologia i fonamenta i determina la voluntat d'acció. Sota una articulació tan abstracta, el de l'ideal, subjau una concreció del tot específica, fer-lo possible.

Llegir el llibre m'ha obert una mirada i un salt al passat de quaranta anys, del 1979 al 1985, quan vaig ser secretari d'aquest PEN nostre sota la presidència, primer, de Maria Aurèlia Capmany, fins el 1983, i després de Jordi Sarsanedas, que continuà mentre jo ja havia complert els meus mandats. Rememorar què era el PEN aleshores i què és el PEN avui és un contrast de tal magnitud que es fa difícil de poder explicar. Veníem del no res – de l'assemblea itinerant en un autocar per fugir de la repressió franquisme - i som on som, que podem exemplificar, és només una dada, amb tot el que avui aporta i explica la pàgina web del PEN que, renovada el 2015, és la

millor mostra de com la potencia d'una idea i d'un projecte poden assolir el resultat que avui el PEN pot presentar i oferir a la societat i a la cultura catalana. Seguir o descobrir, és una mostra, una revista com el VISAT és una magnífica aportació del molt que el PEN pot aportar i aporta avui al coneixement i reflexió sobre la traducció i la traductologia. Una aportació, entre d'altres, de tot impossible en un passat no tan llunyà.

Tinc gravada una frase de la Maria Aurèlia quan ella i jo ens reunien a casa seva per començar a orientar i programar la feina a fer. Deia la Maria Aurèlia: “El primer que necessitem és una taula i un telèfon” perquè no teníem ni taula ni telèfon, i el material, papers i documentació del PEN, es guardaven en els armaris de les cases particulars d'alguns dels membres de la junta. Érem el 1979. Havíem heretat només, herència del tot lloable i estimada, la memòria dels noms de la història que ens havien precedit i tots els esforços que havien esmerçat per la continuïtat i la pervivència futura de l'entitat. Però el PEN reconstituït a la dècada dels setanta era un projecte a construir. I avui, fruit i conseqüència del treball fet, de la força acumulada, l'esforç i la generositat de tots els escriptors que ho han fet possible i de totes les Juntes que s'han succeït al llarg d'aquestes quatre dècades el PEN és una realitat de referència. De referència no solament a nivell nacional sinó també en tots els àmbits d'acció i actuació que el PEN Internacional ha anat creant al llarg d'aquests anys. Llegir el llibre i la història que avui acompanyem amb aquest text exemplifica i explica amb gran precisió de noms, intervencions i accions en els diversos comitès, que configuren el PEN Internacional, la decidida i activa presència i actuació del PEN Català i dels membres de les seves Juntes. També del sorgiment de iniciatives pròpies que, proposades pel PEN Català, després han estat acceptades i assumides pel PEN Internacional. És la millor mostra no solament de la interrelació del PEN català amb al PEN internacional sinó d'una progressiva intervenció, d'una nova correlació de forces i influències, és a dir, de prestigi reconegut i acceptat,

que s'ha assolit i aconseguit al llarg de totes aquestes darreres dècades per part del PEN Català. Joan Safont sintetitza l'itinerari seguit des dels orígens tot dient. "Per la primerenca fundació, per l'activitat intensa durant la república i la persistència ininterrompuda a l'exili, per la revifada als anys setanta i per la participació decidida i capdavantera en aquests darreres anys, el PEN Català gaudeix d'un prestigi i un respecte absoluts dins el PEN internacional. Això li permet ser considerat un dels centres més actius i influents, consultat en els moments decisius i amb una veu que sempre s'ha tingut en compte" (PEN Català i la internacionalització de la cultura catalana. FOCIR.B-2018, p.41).

La taula i el telèfon que demanava la Maria Aurèlia no arribà fins el març de 1983, quan la Maria Aurèlia, atesa la seva incorporació com a regidora de l'Ajuntament de Barcelona, havia de cedir la presidència a Jordi Sarsanedas i quan les associacions d'escriptors foren acollides a la seu de l'Ateneu barcelonès. També, el 1983, fou l'any que es reberen les primeres subvencions i suport de la Conselleria de Cultura de la Generalitat de Catalunya. 1983 fou i va ser un punt d'inflexió. De passat a present. D'aquella necessitat i petició de taula i telèfon a tots els premis i reconeixements, d'important i públic relleu, que el PEN català ha rebut en aquest segle XXI fruit d'una feina activa i col·lectiva dels membres que més i millor s'han significat. Joan Safont ho concreta i explica. (PEN català. Un exemple de diplomàcia cultural, Meteora, 2018, pp 153-159).

+++

Dèiem anteriorment que acompanyar aquesta extraordinària Història del PEN Internacional havia despertat en nosaltres diverses sensacions. En voldria assenyalar les dues més importants: el coneixement de la construcció de l'entitat i el saber d'una memòria compartida i, també, el sentit de lligam i solidaritat amb els noms que l'han feta possible.

Avui el PEN Català ja teva la seva història escrita. Per tant la memòria està fixada. Potser incompleta perquè sempre hi ha dades a afegir. Noves aportacions que donen llum i expliquen temes, aspectes i qüestions que encara estan pendents de descoberta i coneixement per part de qui fitxa aquesta història. Però els llibres hi son i aquests llibres, la importància d'aquests llibres, amb la seva publicació, ens ha permès i facilitat el pas de l'oralitat, de la tradició oral que es perpetuava generació a generació, explicant què havia estat el PEN, a una definitiva fixació escrita amb base documental. El dèficit de memòria històrica era tan gran i greu que aquells que participàrem en la reconstrucció de l'etapa moderna només teníem i sabíem allò que els grans ens podien explicar. La veu i estímulo d'Avel·lí Artís fou sempre exemplar. Poc a poc i de manera desarticulada sabérem de la immediatesa en la constitució del PEN català, el tercer, després del francès, i pocs mesos després de la fundació del PEN anglès. De l'acte fundacional a l'Hotel Ritz. Del paper de Pompeu Fabra i Carles Riba, de l'anada de Foix a Dubrovnik. De la desfeta de la guerra i del paper de Josep M.

Batista i Roca a l'exili. Dels primers intents de reconstrucció a la postguerra i de l'assemblea itinerant en autocar que creava les bases per a la construcció definitiva del PEN contemporani. Alguns dels aleshores joves varen viure i facilitar aquesta assemblea i d'altres ens hi afegirem immediatament després. Eren retalls de memòria, esparsos, que lligàvem de la millor manera per construir la nostra primera memòria sobre el que havia estat el PEN, el que representava o podia representar.

Aquest dèficit es va tancar amb la primera articulació de la memòria històrica del PEN que va representar el llibre de Josep Sebastià Cid, El Centre Català del PEN. 70 anys d'història. Cid havia col·laborat en la secretaria del PEN i era coneixedor i sensible a tot el que representava. En català i en les dues llengües oficials del PEN, l'anglès i el francès, el llibre fou escrit per commemorar els setanta anys de l'entitat i amb motiu de la celebració a Barcelona del LVII Congrés Internacional del PEN Club. La història de 1922 a 1992 quedava escrita i, per primer cop, de manera àmplia i concreta, poguérem reconstruir aquesta memòria col·lectiva. També, clar, quedava aturada en el 1992. Més de vint-i-cinc anys després, gràcies a la intermediació i compromís de la FOCIR -Federació d'Organitzacions Catalanes Internacionalment Reconegudes- que treballa per "estimular i proporcionar recursos a la participació de les entitats catalanes en l'escenari internacional", Joan Safont publicà, l'any 2018, PEN Català i la internacionalització de la cultura catalana. Actualitzava la cronologia i marcava el segell de l'àmplia activitat desenvolupada pel PEN en les primeres dècades d'aquest segle XXI. Era, també, un primer recordatori de la commemoració dels noranta-cinc anys de l'entitat. El mateix Joan Safont culmina aquest projecte en una ampliació i nou llibre, en català i anglès, que avui és la història més actual i complerta de que disposem: PEN Català. Un exemple de diplomàcia cultural. Llibres, el de Cid i Safont, per les dades que cadascú aporta, de lectura necessària i complementària.

Si aquestes referències ens situen davant la voluntat de construir memòria històrica i fixar el temps col·lectiu hi ha, en el camp de la bibliografia catalana, una nova aportació que personalitza el record i la relació de diversos membres del PEN amb l'entitat. No oficialitza el relat col·lectiu sinó que construeix un calidoscopi de records personals que té una significació ben especial. Aquestes records trasllueixen aspectes ocults o desconeguts fins ara viscuts per diversos associats que expliquen la significació que el PEN ha tingut per a ells o com, la pràctica d'aquesta relació, ha pogut intervenir o tenir un determinat paper o relleu en les seves vides, a nivell intel·lectual o personal. Sense el PEN no podrien recordar el que ara recorden. I recordar-ho ells i poder-ho llegir nosaltres crea un sentit de participació, complicitat i coneixement de la informació coneguda que va molt més enllà del debat assembleari que ens reuneix a tots els membres un cop l'any. Podem participar, els uns i els altres, del que fins ara no sabíem. És una memòria entrecruada i compartida. El llibre, Exilios cruzados/Exilios creuats (PEN Català/Vinçle. València 2019).

L'any 2019 se celebrà la Feria del Libro de Buenos Aires sent Barcelona la ciutat invitada. En reconeixement al lligam entre les dues ciutats que, com assenyalava el títol del llibre i malauradament pel significat, és el d'un doble exili que les agermana, el de la guerra civil i el de la dictadura argentina, el PEN Català i el PEN Argentina projecten un llibre on autors d'un i altre centre poguessin reflectir tant aspectes de la memòria personal com col·lectiva. Un clar exemple de col·laboració entre cultures. Com s'explica, una antologia a dues veus. Retrobar la veu dels autors catalans a Exilis creuats es entrar en un circuit obert i amb diverses variants que ens porten des de la relació d'un escriptor català amb Buenos Aires o la cultura argentina fins, més concretament, a un record o lligam de qui escriu amb la seva relació amb el PEN Català. En el segon cas és, doncs, una memòria de la quotidianitat, de la vinculació d'aquests escriptors amb el PEN

La doble memòria del PEN català queda escrita. La històrica en els llibres de Cid i Safont. La quotidiana en el llibre col·lectiu Exilis creuats. Per tancar el cercle faltava la que ens permet visualitzar la relació continuada i lligam fructífer del PEN Català amb el PEN Internacional. Aquesta tercera memòria és la que trobem en el brillant llibre que avui acompanyem amb aquest epíleg, Història del PEN Internacional. El tenir a les mans i descobrir-lo us dona l'abast i la potencialitat del que dèiem quan afirmàvem que sota tota història hi ha la força de les idees i les persones que la fan possible. També sabíem, clar, què era i què representava el PEN Internacional. Però de la mateixa manera que no hem tingut coneixement real de la història del PEN Català fins que ho hem pogut llegir en els llibres que l'expliquen, era del tot impossible tenir consciència i coneixement exacte de la magnitud del que ha estat, és i representa el PEN Internacional en el món d'avui fins llegir aquesta història. Justament la seva itinerància internacional fa i feia, fins ara, impossible tenir aquest coneixement. Hem assistit a Congressos i Conferències del PEN Internacional i en els debats sempre sortien les referències a d'altres Congressos i Conferències on germinava una idea o proposta que podia prendre cos en els següents i tancar-se, per consens o dissens, en un altre. I, atesa aquesta itinerància i calendari anual, ben pocs dels compromissaris i delegats, a més del condicionant de la cronologia del seu mandat, podien seguir tot el procés. Ara, amb el llibre, podem passar novament de la memòria fragmentada que teníem a la memòria completa. I tenir aquesta memòria completa és tenir una més gran aproximació i referent de la història del PEN Internacional. També la cronologia de la història i la diversitat dels interessos i centres d'acció i treball.

Els diferents capítols exemplifiquen i configuren les orientacions i direccions de l'acció dels diversos comitès que avui existeixen i que s'han anat construint i configurant al llarg d'aquests anys. I és en aquest punt on trobem la tercera memòria del PEN Català, la que lliga la nostra entitat amb l'estructura organitzativa, representativa, els comitès sectorials i el comitè de direcció del PEN Internacional. Els noms dels

escriptors i escriptores, el quan, com i en funció de què, s'han incorporat a aquests comitès o, també, les ciutats de la geografia catalana que han estat lloc d'acollida de moltes de les iniciatives proposades i defensades pel PEN Català o Internacional. Com el manifest pels drets lingüístics conegut com a "Manifest de Girona" (2011) -que queda incorporat en els annexos del llibre- hereu d'una anterior "Declaració de Barcelona" (1996). Son referents clars de la constatació i de la implicació del PEN Català en les grans idees que orienten l'activitat i acció del PEN Internacional i que recullen els diversos capítols d'aquesta història. Ho confirma que noms com Isidor Cònsul, Carles Torner, Josep Maria Terricabras o Simona Skrabec, hagin presidit el Comitè de Traduccions i Drets lingüístics del PEN Internacional i ho rebla, amb tota la força i evidència, que el llibre tingui una portada de Tàpies, amb un crit vermell de llibertat, i que Carles Torner, que l'any 2014, en el LXXX Congrés Mundial del PEN Internacional, celebrat a Bixkek, al Kirguizistan, fos elegit director executiu del PEN Internacional, ara hagi estat coeditor i coautor del llibre del centenari. Sense aquesta activa presència catalana els resultats del llibre, segurament, no haurien estat els mateixos.

La triple memòria queda ara del tot explícita i la podríem explicar com a memòria interior, memòria de la quotidianitat i memòria internacional. La suma de les tres ens ajuda a celebrar millor aquest centenari que s'inicia i a reivindicar els resultats assolits fins ara. I reafirmar que, tant nosaltres com tots els que hagin i puguin venir en un futur, haurem i hauran de continuar i no defallir en els objectius que ens mouen. En assumir aquesta responsabilitat col·lectiva ningú no es va equivocar ni s'equivocarà. Els resultats ho certifiquen.

+++

Però també hem dit que la lectura de la bibliografia que he esmentat, la catalana i la internacional, ens havia produït la força d'una sensació que no havíem viscut fins ara de la manera que ara ho sentim: el lligam, la solidaritat i la descoberta de pertànyer a un col·lectiu molt més ampli i significat del que fins ara intuïem o sabíem. Novament la història ens mostra i presenta noms que desconexíem. I saber que tots aquests noms, catalans i estrangers, que culturalment reconeixíem i eren referents, han estat, com nosaltres, solidaris d'una mateixa idea i propòsit crea un més fort vincle de proximitat i comunitat. Conèixer els noms del món de la cultura que, més enllà del nostre temps i espai, han compromès la seva acció en la defensa dels principis programàtics del PEN, que nosaltres també hem defensat, fa créixer aquest sentit de comunitat literària i ens apropa a mons i literatures que veiem com a més llunyanes i ara intuïm, perquè hem compartit i compartim uns mateixos interessos, com a més properes. Noms amb els quals voluntàriament ens aproximàvem o no a la seva obra ara ens serà més fàcil fer-ho a la persona i qui sap si, aquest nou lligam de complicitat, ens facilitarà o estimularà a conèixer millor el món que representen.

En el cas català som hereus immediats dels autors que hem conegut i de noms que la tradició oral ens havia traspasat. Però si mireu el capítol i la pàgina del llibre que parla del PEN Català i de l'exili i llegiu els llistats de membres del PEN Català dels anys de la preguera trobareu tants noms del millor de la literatura catalana del moment que l'escriptor/a de referència passa a ser no solament autor sinó persona molt més propera. Allò que ens mou a nosaltres ja els movia a ells. I tant o més enllà de les diferències, la lluita i el compromís per defensa de la dignitat de l'escriptor es reconeguda i compartida. Els ideals del PEN ens apropen més i millor a personalitats que podíem sentir com a desconegudes o distants. Ells formen la tradició, la història, que nosaltres hem heretat, continuem i lleguem. I gràcies a aquesta comunitat compartida de passat i present i dels ideals que defensa el PEN hem pogut arribar al centenari que ara celebrem. Poques associacions internacionals moguts per valors

similars ho poden dir. I pel que fa als autors estrangers la descoberta d'aquesta proximitat amb autors que fins ara ens eren més llunyans és la mateixa. Sense sortir del quadre de presidents saber que, entre d'altres, H.G. Wells, Jules Romains, E.M. Foster, F.Mauriac, I.Silone, M.Maeterlinck, B.Croce, A.Moravia, A.Miller o H.Böll, han estat actius i noms de referència enriqueix un aspecte de la seva biografia que no teníem present. I si, a més, afegim tots i els molts noms d'escriptors estrangers que descobrim amb la lectura del llibre també sentim com ens són més propers i aquesta proximitat ens enriqueix i beneficia. És una comunió interior que, més enllà de passat i present, ens lliga en la pràctica i assoliment d'uns mateixos objectius comuns i generals de compromís en la defensa de totes les llibertats que estan en joc i dels drets lingüístics de totes les comunitats culturals. És així. Cents anys i el futur obert. Que el temps ho certifiqui!

Àlex Broch.